

Keresztes hadjárat, Bánk bán, Aranybulla

A „boldogságos emlékezetű” András király
Pethő Gergely *Rövid magyar cronicájában* (1660)

SZÖRÉNYI László

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, prof. emeritus, tudományos tanácsadó

ORCID: 0009-0007-0865-4390

**The Crusades, Ban Bánk, the Golden Bull. King Andrew “of blessed memory”
in PETHŐ Gergely’s *Short Hungarian Chronicle* (1660)**

Abstract | The chronicle of PETHŐ Gergely enjoyed unprecedented popularity up until the end of the 18th century. Several editions were published with the contribution of the Jesuit author SPANGÁR András who continued to weave the thread of Hungarian history until his own day. In my study, I would like to show that the story of Ban Bánk – which is most probably an incorporation of a short story by Antonio BONFINI into the story of the murder of Gertrudis – is given a very special emphasis by PETHŐ. King Endre, by declaring the deed of Ban Bánk just, since his wife deserved to die, proved that he was worthy of leading the Fifth Crusade to retake the Holy Land, that the capture of Damietta was in fact his achievement, and that he therefore deserves the same respect as his two predecessors, canonized kings István and László. Moreover, he even makes a remark about the German wife of St István which is not very German-loving of all.

Keywords | PETHŐ Gergely, *Short Hungarian Chronicle*, Ban Bánk, Antonio BONFINI, Golden Bull

* Elhangzott 2022. november 10-én a Magyar Tudományos Akadémián a Magyar Tudomány Ünnepe keretében megtartott *Aranybulla 800* című konferencián.

Az Aranybullára vonatkozó kutatás a legutóbbi években igen öröndetesen fellendült. Irodalomtörténész létemre azért merek hozzászólni ehhez a témához, mert nyilvánvalónak tartom, hogy hogy az Aranybulla keletkezésének és jelentőségének, illetve kifejezetten II. Endre király személyének a vizsgálata alapvető fontosságú a régi magyar történetírásnak mint műfajnak az irodalomtörténeti megítéléséhez. Nemcsak arra gondolok, hogy milyen végtelenül gazdag és szinte kimeríthetetlen a *Bánk bán*nak mint bizonyos értelemben nemzeti szimbólummá vált műalkotásnak Katona József forrásismeretétől és -használatától elválaszthatatlan elemzése, és nem is csak arra, hogy magának az Aranybullának a keletkezéstörténete hány szálon függhet össze nyugat-európai és közel-keleti párhuzamos törvényekkel vagy törvénykezési gyakorlatokkal, hanem arra is, hogy – szerény megítélésem szerint – a múlt historiográfiájában hol az Aranybulla egyoldalú megítélése rombolta – hogy hivatalosan szóljak – Endre király imázsát, hol pedig Endre király ócsárlástól sem mentes beállítása és ebből fakadó lesajnálása torlaszolta el az utat az Aranybulla helyes megértéséhez. Elég például arra utalni, hogy a különben igen alapos és körültekintő Kristó Gyula olyan karikatúrát rajzol a királyról, amelynek néhány eleme még mai értékelésekben is fel-felbukkan.¹ Ez az egyoldalúság – kevés kivételtől eltekintve – uralkodik az ötödik keresztes hadjárat megítélésében is. Úgyhogy talán a történész szakmát is érdekelheti az a néhány megfontolás, amelyet a tisztelt konferencia elé szeretnék tární Pethő Gergely *Rövid magyar cronicájának*² II. Endrére vonatkozó részeitől.³

Ha végignézzük azokat a fejezetnyitó mottókat, illetve fejezetzáró összegzéseket Pethő művében, amelyek az egyes „Magyar Országi Keresztyén Királyok”-ra vonatkoznak, akkor nagyjából megtudhatjuk, hogy mennyire volt jó, avagy kevésbé jó, avagy elítélő véleménye az illető uralkodóról. A 969. évhez, vagyis Szent István születésének évéhez fűzi a királylista első mottóját: „Et nunc Reges intelligite: Servite Domino in timore: Et apprehendite disciplinam (Psal. 6).”⁴ Nyilván sajtóhiba miatt került ide a 6-os szám, hiszen ez a 2. zsoltár 10., 11. és 12. sorának első feléből összeszerkesztett mottó. Magyar fordításban: „Nos hát, királyok, okuljatok; Szolgálatot az Urat félelemmel; Tanuljatok fegyelmet”. Az első királyunkra vonatkozó fejezet végén pedig István haláláról a következő zárlatot találjuk: „Ez igen jámbor és Isten félő Szent életű fejedelem vala, nagy sok gazdag Templomokat, és calastromokat csináltatot [sic!] Magyar Országban, Püspököket, és egyéb szerzeteseket szerze, kiket mind ez napilag szemünkkel [sic!] látunk.”⁵

1 KRISTÓ Gyula, *Magyarország története 895–1301*, Osiris tankönyvek (Budapest: Osiris Kiadó, 2007), 202–203.

2 PETHŐ Gergely, *Rövid magyar cronica, sok rendbéli fő historiás könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedegettetet és irattatott Pethő Gergelytől* (Wien: Cosmerove Máté, 1660), RMNy 2893. Az általam használt hasonló kiadás: PETHŐ Gergely, *Rövid magyar kronika: Sok rend-béli fő historiás könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedetett és irattatott Pethő Gergelytől* (Budapest: Dharma Kiadó, 1993).

3 Pethő művéről korábban itt írtam: SZÖRÉNYI László, „»Zászlónk gyakran plántálád...«”, in *Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, szerk. HORN Ildikó és mások, 2 kötet, 2:479–484 (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2016). Forráshasználatáról lásd PÉTER Katalin, „A 16–17 századi tudósok ideje”, in HORN és mások, *Művészet és mesterség*, 1:295–322.

4 PETHŐ, *Rövid magyar kronika...*, 18.

5 Uo., 20.

Nézzük most meg ezt a fejezetfelépítést, illetve -tagolást II. Endrével kapcsolatban! Neki latin vagy magyar nyelvű mottója nincsen, de ez érthető, hiszen az előbbi az elsőnek megkoronázott és szent királyra vonatkozott, valamint az összes rákövetkező keresztény királyra is. Endre tehát olyan bevezetést kap, mint például Szent László, akiről megtudhatjuk, hogy „Ki mind addig sem hatta magát meg-Coronázni, míg az ő Attyafiával Salamonnal meg nem békéllett”.⁶ Endre viszont az 1201-es évnél „választaték és Coronáztaték Magyar Országí Királyá [sic!] Székes-Fejér-Várban. Ezt hitták ennek utána András Jerosolomitánusnak”.⁷ Van viszont mottó vagy szólásmondás mint fejezetet ékesítő, dőlt betűvel szedett „ékesség” Bánk bánról, aki „bé-méne a’ Királyné aszszonyhoz, és bosszúságában a’ hegyes törrel által-veré ötet. *Magyar gyomra volt ám ennek*.”⁸ A király haláláról viszont olyan megindultán ír, ahogyan semelyik másik uralkodóval kapcsolatban sem: „azután nem sok üdő múlva meg-hala, és a’ Magyaroktól nagy bántattal és óhajtással el-temetteté az örök emlékezetre méltó Király Eggresen.”⁹

Nézzük meg kissé közelebbről a mottóvá emelt közmondást! Először is: Pethő szerette a közmondásokat, lássunk erre néhány példát. 1619-ben Spinola spanyol generális elfoglalja Rajna-Pfalz tartomány nagyobbik részét, amelynek ura pedig az újonnan cseh királlyá választott Frigyes volt – kárörvendve mondja tehát Pethő: „Így jár minden, a’ki a’ másét hamissan kívánnya a’ magáét is el-veszti. Az eb is így járt volt a tsontal.”¹⁰ Wallenstein – hogy egy másik példát hozzunk, ezúttal 1626-ból – a birodalmi hadak élén, Mansfeld pedig a császári hadak élén megverhették volna egymást, „De eggyik varjú a’ másikának nem vája-ki szemeit”.¹¹ Végül egy harmadik példa, ugyanabból az évből: Bethlen Gábor „álnok ember, Róka bőrre fordítá a’ ködment, és mindgyarást követeket küldé”¹² – természetesen két ellenfélhez, mindkettőt becsapván. Sőt, Pethő még külön jelölést is talál ki a közmondásra vagy szólásmondásra, még mindig ugyanezen az oldalon egyszerűen „szó”-nak nevezi, és még azt is megjegyzi, hogy régi és magyar szólásmondásról van szó, ez a „régí Magyar szó” pedig a következő: „De héjában-való a’ jó had, mikor Kabala a’ Vezére” (a kabala itt természetesen lovat jelent, sőt valószínűleg kancát). Ráadásul ezt a kifejezést Esterházy Miklós nádorra alkalmazza...

A „gyomrot” – azaz a „venter” vagy „stomachus” latin kifejezések megfelelőjét – az összes régi és új szótár, közmondásgyűjtemény és más hasonló kiadvány két fő jelentéssel ruházza fel, ha átvitt értelemről van szó az idézetben vagy proverbiumban: vagy ’utálat’-ot jelent, vagy visszatartóhatatlan ’harag’-ot, ’bosszúság’-ot, ’düh’-öt és hasonlókat. Ha pedig Pethő Bánk bán esetében a magyar jelzőt használja hozzá, akkor ez nem jelent mást, mint hogy a magyar ember nem képes és nem is akarja megfékezni gyilkos indulatát, bosszúvágyát, ha kibírhatatlan sértés éri. (Erasmus hatalmas közmondásgyűjteménye tartalmazza a ’szittyá’, vagyis a *Scythicus* szót is, amelyről azt mondja,

6 Uo., 29.

7 Uo., 37.

8 Uo., 38.

9 Uo., 40.

10 Uo., 191.

11 Uo., 207.

12 Uo., 207–208.

hogy az ókori görögök azon emberekre használták, akik a lehető legvadabbak voltak,¹³ azaz a nép- vagy nemzetségnév itt átvittén értendő, és így alkalmazták későbbi szerzők is, mint például a prágai születésű Paulus Gisbicius, aki más ókori, zsarnokilag ellenséges népek mellett a törökökre is használja.)¹⁴

A király haláláról beszámoló, fentebb már idézett mondatot is érdemes figyelembe venni. Mégpedig azért, mert ilyen szépen csak az Árpád-házi két szent királytól búcsúzik, vagyis Istvántól és Lászlótól, a későbbi királyok közül pedig csupán Mátyást érdemesíti ehhez hasonlóra:

Temettetétek Székes-Fejér-Váratt az egész Országnek nagy siralmával és örökké való óhaj-tásával: mert nem csak ő magát Mátyás Királyt, hanem velle egyetemben a' Magyar Nemzetségnek régi jó híreket, neveket, erejeket, hatalmokat és minden jó szerencséjeket, végezetre Országokat is eltemeték. Mert az ő halála után kezde mindgyárast lassan lassan fogyni és veszni Országok.¹⁵

Térjünk vissza egy kicsit még Bánk bán történetére. Több történész sejtette már korábban is, hogy a Bonfini által részletesen elmesélt meggyalázása Bánk feleségének, illetve a rákövetkező királynégyilkosság minden valószínűség szerint novellisztikus feldolgozás, és nemigen használható történeti forrásként. Legutóbbi, az Aranybulláról írott monográfiájában Zsoldos Attila is Péter bihari ispánt, tehát Petúr bánt tartja a királyné gyilkosának, és ezáltal csatlakozik a leghatározottabban Katona Lajos, majd Mályusz Elemér, Orosz László és Veszprémy László, illetve Kulcsár Péter által kifejtett véleményhez, mely szerint nagyon is elképzelhető, hogy Zách Felicián merényletét helyezte vissza egy Nagy Lajos korabeli, névtelen ferences történetíró II. Endre uralkodásának idejére.¹⁶

Mint különlegesség szeretnék két dolgot hozzátenni még ehhez a témakörhöz: az egyik az, hogy az a Tommaso Gargallo 19. századi olasz történész, filológus és író által hamisított Boccaccio-novella – egy királynégyilkosságot elbeszélő történet, amelyről ő azt állította, hogy nemrég találta, és hogy az a *Decameron* 9. napjának valódi negyedik novellája, nem pedig az addig ismert – valójában Bonfinitól származik.¹⁷ A magyar irodalomtörténet is kétszer jött rá erre: először Katona Lajos,¹⁸ azután Szerb Antal¹⁹ – aki éppen Londonban volt, és ezért, úgy látszik, nem fért hozzá az *Irodalomtörténeti Közlemények*hez –, egymástól függetlenül! De mindez eltörpülni látszik, ha azt vesszük,

13 ERASMUS ROTERODAMUS, *Adagiorum chiliades* (Basel: Officina Frobeniana, 1536), 439.

14 MARTA VACULÍNOVÁ, „Exhortatory Poems against the Turks in the Latin Poetry of the Czech Lands”, in *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, Vol. 9, *Western and Southern Europe (1600–1700)*, szerk. DAVID THOMAS és JOHN CHESWORTH, 1008–1019 (Leiden–Boston: Brill, 2017), 1014.

15 PETHŐ, *Rövid magyar kronika...*, 88.

16 ZSOLDOS Attila, *A 800 éves Aranybulla* (Budapest: Országház Könyvkiadó, 2022).

17 TOMMASO GARGALLO, *Il Palatino d'Ungheria: Novella d'antico codice; Ora per la prima volta pubblicata* (Firenze: Piatti, 1823).

18 KATONA Lajos, „Egy olasz Bánk-Bán novella”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 11 (1901): 308–328.

19 SZERB Antal, „Bánk-Bán és egy olasz irodalmi vita”, *Széphalom* 4 (1930): 122–126.

hogy egy Menotti Stanghellini nevű sienai irodalomtörténész 2009-ben előállt egy olyan könyvvel,²⁰ amelyben azt bizonygatja, hogy ennek az átbáncbánosított novellának a valódi hőse és egyúttal szerzője a valaha élt biszexuális és alkoholista sienai költő, Cecco Angiolieri, aki Boccaccio álnéven írta nemcsak ezt a novellát, hanem az egész *Decameront*, továbbá az életmű legnagyobb részét, beleértve a Dante-kommentárt is.

A továbbiakban még mindig Bonfininál maradván azon kell egy kissé gondolkodnunk, hogy miért helyezi ő az ötödik keresztes hadjárat megkezdése utánra a királynőgyilkosságot. Szerintem itt érdemes figyelembe venni azt, amit Franco Cardini, a keresztes hadjáratok történetének talán legnevesebb élő olasz kutatója írt nemrég, 2018-ban Bonfiniről, nevezetesen azt, hogy Bonfini mint Mátyás udvari történetírója magáévá tette a magyar királynak azt a felfogását, hogy az a háború, aminek ő különböző epizódjaiban a török ellen harcolt, az a kor egyetlen és igazi, összeurópai csatlakozást igénylő keresztes hadjárata, akkor is, hogyha ezt a legtöbb európai hatalom nem vette figyelembe.²¹ Az Ascoliból származó tudós, aki mélyen belegyökerezett szülőhazájának olasz adriai hagyományaiba, ezt bele tudta helyezni egy tágabb, a balkáni-dunai térségtől egészen az Adrián keresztül az olasz félszigetig tekintő geopolitikai összefüggésbe, mert tudta, hogy a keresztény Európa olyan mélyszéges változások fázisába jutott, amelyet például VIII. Károly francia király olasz kalandja vagy az Aragóniai-dinasztia szerepének mediterrán összefüggésben való újraértékelése jelzett.

Tehát Antonio Bonfini nem „másodosztályú értelmiségi”, nem redukálható le holmi udvari történetírócskává, hanem teljes jogú szereplője annak a szellemi erőfeszítésnek, amely a 15. század vége felé lehetővé tette az olasz humanizmusnak, hogy alapító mértékadója legyen az újkori Európának.²²

Szerintem nem joggal feltételeznünk, hogy Pethő Gergely úgy akarta megfesteni az általa lehető legtöbbre becsült uralkodót, II. Endrét, hogy a király élete legnagyobb vállalkozásának kellős közepén értesüljön csak arról, hogy otthon hagyott helyettese, a nádor megölte az ő feleségét, aki ezt saját maga közli a Szentföldre vonuló és éppen Konstantinápolyban tartózkodó királlyal. Így ugyanis a király nyugodt, higgadt döntéséből kiderülhet páratlan emberi nagysága, mert hiszen az intézkedést majd a hadjárat utáni visszatérése idejére halasztja, és mint tudjuk, mikor hazatért, akkor megfontolván a dolgot, megismervén a részleteket – ártatlannak nyilvánította Bánk bánt. Ennél higgadtabb uralkodói döntésre nehéz példát találni, márpedig az ilyenfajta döntés mindenképpen már emberfeletti erénynek látszik, érintkezik a szentség kategóriájával. II. Endre tehát mintegy követi, sőt felül is múlja Szent István bölcsességét, aki amikor megtudja, hogy felesége, Gizella megvakította Vazult, akinek az ágán örök-

20 Menotti STANGHELLINI, *Il «Decameron» è di Cecco Angiolieri* (Siena: Il Leccio, 2009).

21 Franco CARDINI, „La crociata al tempo di Antonio Bonfini”, in *Antonio Bonfini (1427-1502) umanista e storico dell’Ungheria e i Bonfini da Patrignone*, szerk. Manuela MARTELLINI, 2 köt., 1:163–174 (Teramo: Edizioni Palumbi, 2018).

22 Uo. Az idézetet a saját fordításomban közlöm – Sz. L.

lődhetett volna csak az Árpád-házi vér a magyar trónon, akkor már mint öreg és beteg ember mást nem tudott tenni, mint egyrészt kimenekíteni az országból Vazul fiait, másrészt a Szűzanyához mint az ország leendő patrónájához fordulni.²³ Gizella ebben a felfogásban teljesen Gertrudisként, a magyarokat gyűlölő német asszonyságként viselkedik, és a magyarokat még nála is jobban gyűlölő és pusztító német Pétert téteti meg királynak. Hogy maga Pethő sem különösebben kedvelhette a németeket, az látszik abból is, hogy az utána következő Aba Sámuel is megteszi németnek! Szerencsére a végén aztán mindkét „német” királyt utoléri a végzete: az egyiket dirib-darabra vagdoszák, a másiknak a szemét tolják ki.

Valódi hagiográfiai elemeket Pethő természetesen nem tudott és nem is akart beépíteni a maga narratívájába, amelyben láthatólag arra törekszik, hogy a két szent királlyal, Lászlóval és Istvánnal egy szintre emelje Jeruzsálemi Endrét is. Ezt azonban mégis tudja pótolni, amennyire ez egyáltalán lehetséges, nevezetesen azzal, hogy a Pethő korában is jelentősen nagyra becsült ereklyekultuszt hívja segítségül. Azt már régebben is észrevették egyes történétírók, hogy ez egyáltalán nem valami értelmetlen bőbeszédűség Pethőnél, hiszen például Szent Margit ereklyéjének a birtoklása tükröződik abban is, hogy IV. Béla a maga – később szentté avatott leányát – Margitnak kereszteltette. Tudhatjuk, hogy mennyire komolyan vették az ilyen fajta ereklyéket akkor és még sokáig, hiszen például I. Anjou Károly olaszországi hadjárata során hozott magával egy olyan ereklyét, amely tartalmazta a Heródes által lefejeztetett Keresztelő Szent János vérének néhány cseppjét, amelyet egy Galliából származó asszony könyörgött ki a hóhértól, és így került Franciaországba, majd Nápoly környékére. Ami pedig a szintén II. Endre által gyűjtött ereklyekincsek talán legértékesebb darabja, az a kánai menyegzőn szereplő egyik vizeskorsó, vagy ahogy Pethő írja, a „nagy kő-vödör”; ebből egyet még ma is őriznek szintén Nápolyban. Izraelben pedig nemrég régészek kiástak egy olyan őskeresztény kápolnát, amely a réges-rég elpusztult, Názárettől nem messze fekvő Kána faluban állt, és amelyet annak a háznak az átalakításával hoztak létre, ahol a nevezetes menyegző zajlott.²⁴ Bonfinitól természetesen azt is átveszi és felhasználja Pethő, hogy II. Endre egyáltalán nem jön haza dolgvégezetlenül, hiszen ő vezeti azt a hadjáratot, amelyben Isten csodálatos módon megsegíti a kereszteseket, és így be tudják venni az egyiptomi Damiettát.

András Király azért Constantinápolyból által-vivé az hadat Asiába, és ott a' töb Országok, és fejedelmek hadával egybe'gyülvén, az több keresztyén fejedelemeknek egyenlő akarattokból, és végezésekből Damiatát, egy igen erős, és fő Várat, mellyet az Nilus vizekörnyül-foly, megszállá. Ebben a' városban hetven ezer Török rekeszkedet vala bé, kiknek élések, és hadakozó sokaságával Damiata győzhetetlennek láttatnék lenni. Mikor azért sokáig, és közel esztendeig vitatná André Király Damiatát, látván hogy azt sem erővel, sem éberséggel meg nem vehetné; a' jó Istenhez folyamék ő, és az egész

23 PETHŐ, *Rövid magyar kronika...*, 22–23.

24 Giacomo CARITO, „Idria delle nozze di Cana”, Centro Studi per la Storia dell’Arcidiocesi di Brindisi (Ostuni), sito ufficiale, hozzáférés: 2024.07.02, <http://www.brindisiweb.it/arcidiocesi/doc/idria.pdf>.

had, imádsággal, és böjtöléssel az Istennek Könyörögvén, és esedezvén a' győzedelemért. Meg-halgtván a' jó Isten alázatos Könyörgéseiket, hertelen való, iszonyu nagy dög ha-lált bocsátá a' Várasbeliekre.²⁵

Isten nyilvánvalóan csodás beavatkozása, amely során egy éjszaka lekaszálja az összes ellenséget, emlékeztet arra, amikor Szanherib asszír király egész ostromló seregét egy éjjel megölik Isten angyalai (2Kir 19,35). Ugyanerre a szentírási előképre hivatkozik a Pethő szövegét annak idején gondozó és kiadó Zrínyi Miklós is egy ismeretlen személynek 1663. május 2. és 15. között írt levelében: „Oh nyomurult [sic!], oh elfajzott magyar, ilyenekből reméljem-e én, hogy az Isten az égből leszálljon, hatalmasságosan érted mindent cselekedjék? Te semmit se. Hogy küldje egy angyalát és verje meg az Sancheribot és te aludjál?”²⁶

Tehát Pethő egy „magán-szenttéavatást” hajt végre, ami szerzői joga, és ezért lehetséges az is, hogy – szerény tudomásom szerint – az egész magyar történetírói gárdából egyedül ő állítja azt, hogy az Aranybullát II. Endre tulajdonképpen azoknak a megjutalmazására bocsátotta ki, akik vitézül harcoltak vele a Szentföldön!

Ez a' boldogságos emlekezetű András Király a' meg-nevezet [sic!] hadból haza jövé, az egész Országbeli Urakat, és Nemeseket, mellette tött nagy vitézségekért, sok szép, és erős szabadságokkal örök privilégiumúl meg-boldogétá, ékesété, és ajándékozá. Mellyeknek meg-tartására esküsznek meg minden Magyar Országi Királyok Coronázattyoknak ide-jén mostan-is.²⁷

Talán úgy gondolkozott, mint valamivel később a legnagyobb lengyelországi, latin nyelvű, barokk királytükör szerzője, Andrzej Maksymilian Fredro, aki egyébként valószággal istenítette a lengyel királyok közül Báthory Istvánt, akit Pethő is nagyon sokra tartott. Fredro szerint ugyanis Báthory István a maga alapelveit alattvalói megjutalmazásával kapcsolatban a következő szólásmondásban (*dicterium*) foglalta össze: „Sat petit, qui bene servit.” (Eleget kér az, aki jól szolgált.)²⁸ Azt lehet mondani, hogy kiterjesztette az összes szabad magyarra azokat a jogokat, amelyek elvileg eddig csak a honfoglalásban tevőlegesen részt vevő nemzetségek, családok leszármazottaira vonatkoztak. Az ötödik keresztes hadjárat tehát bizonyos értelemben második honfoglalás.

25 PETHŐ, *Rövid magyar kronika...*, 38–39.

26 ZRÍNYI Miklós, *Válogatott levelei*, szerk. BENE Sándor és HAUSNER Gábor, Régi magyar könyvtár: Források 6 (Budapest: Balassi Kiadó, 1997), 136–138. Vö. a következő tanulmányommal: SZÖRÉNYI László, „Sasokból szarvasok: Magyarázatok Zrínyi Miklós legszebb leveléhez”, *Napút* 22, 10. sz. (2020): 134–145.

27 PETHŐ, *Rövid magyar kronika...*, 40.

28 Andrzej Maksymilian FREDRO, *Scriptorum Seu Togae et Belli Notatium Fragmenta* [...], szerk. Marek TRACZ-TRYNIECKI (Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2014), 178.